THE PERSPECTIVE OF NEW ERA SCIENCES
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
www.global-science-review.com
editor@global-science-review.com

“TOSHKENT IRRIGATSIYA VA QISHLOQ XO’JALIGINI MEXANIZATSIYALASH MUXANDISLARI INISTITUTI “MILLIY TADQIQOT UNIVERTSITETI”

“iqtisodiyot“ fakulteti

“Iqtisodiyot “ yonalishi

“Statistika” Fani

Muallif: Ovadan Soltanova

Ilmiy Rahbar: Shakirova Nigora

Mavzu: MAKROIQTISODIY BARQARORLIKNI TA’MINLASH, HUDUDIY RIVOJLANISH, URBANIZATSIYA VA BARQARO R INFRATUZILMANI RIVOJLANTIRISH YO‘NALISHLARI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada O‘zbekiston iqtisodiyotida makroiqtisodiy barqarorlikni saqlash, hududlar o‘rtasidagi tafovutlarni kamaytirish, urbanizatsiya jarayonlarini to‘g‘ri boshqarish hamda zamonaviy infratuzilmani qurish masalalari oddiy statistik raqamlar va jadvallar yordamida tahlil qilingan. Maqola talabalar va keng kitobxonlar ommasi uchun tushunarli tilda yozilgan.*

Kalit so‘zlar: makroiqtisodiy barqarorlik, YaIM, inflyatsiya, hududiy rivojlanish, urbanizatsiya, yashil energetika, statistika.

Kirish

Bugungi kunda har bir mamlakatning kelajagi uning iqtisodiyoti qanchalik barqaror o‘sayotganiga bog‘liq. Oddiy qilib aytganda, makroiqtisodiy barqarorlik — bu mamlakatda narx-navo keskin oshib ketmasligi, ish o‘rinlari ko‘payishi, korxonalar bir maromda ishlashi va odamlarning daromadi yildan-yilga ortib borishidir. Agar iqtisodiyotda barqarorlik bo‘lsa, tadbirkorlar qo‘rqmasdan sarmoya kiritadi, aholi esa kelajakka ishonch bilan qaraydi.

O‘zbekistonda oxirgi yillarda iqtisodiy islohotlarning asosiy maqsadi ham aynan shu — nafaqat poytaxt yoki yirik shaharlarni, balki eng chekka tuman va

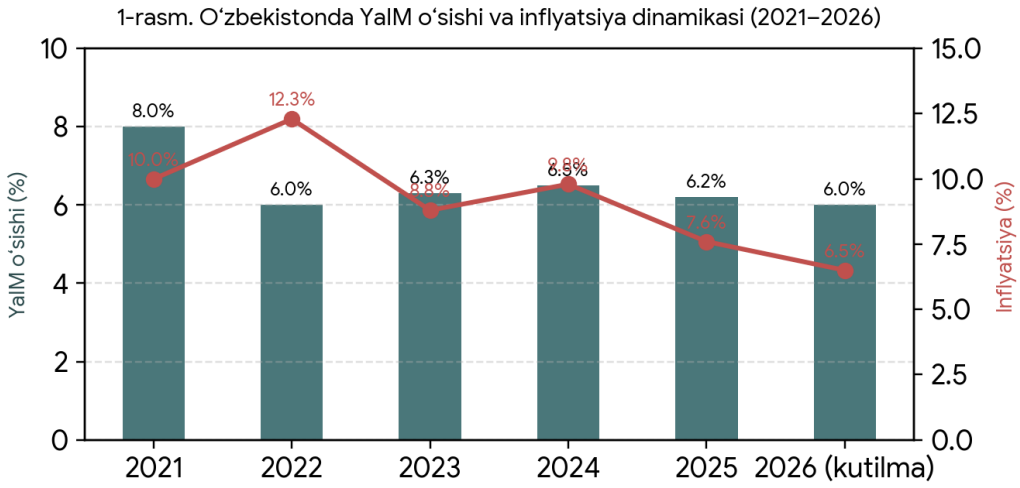
qishloqlarni ham birdek rivojlantirishga qaratilgan. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida makroiqtisodiy muvozanatni saqlash, hududlarni kompleks rivojlantirish, urbanizatsiyani jadallashtirish va ekologik toza infratuzilma yaratish eng ustuvor vazifalar sifatida belgilangan.

Biz talabalar uchun bu jarayonlarni quruq gaplar bilan emas, balki aniq statistik raqamlar orqali o‘rganish juda muhim. Chunki statistika fani bizga iqtisodiyotning qayerida o‘sish borligini va qaysi sohalarga ko‘proq e’tibor berish kerakligini ko‘zgudek ko‘rsatib beradi. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi hamda Markaziy bankning ochiq ma’lumotlari asosida mamlakatimizning so‘nggi yillardagi rivojlanish ko‘rsatkichlarini ko‘rib chiqamiz.

1. Makroiqtisodiy barqarorlikning asosiy statistik ko‘rsatkichlari

Iqtisodchilar va statistiklar mamlakat iqtisodiyotining holatini baholashda asosan to‘rtta ko‘rsatkichga qaraydi: Yalpi ichki mahsulot (YaIM) o‘sishi, inflyatsiya darajasi, davlat byudjeti taqchilligi va tashqi savdo aylanmasi. So‘nggi yillarda dunyoda turli geosiyosiy muammolar va iqtisodiy qiyinchiliklar kuzatilganiga qaramay, O‘zbekiston iqtisodiyoti barqaror o‘sish sur’atlarini saqlab qoldi.

Quyidagi 1-rasmda 2021–2026-yillar oralig‘ida mamlakatimizda YaIMning real o‘sishi va inflyatsiya darajasi qanday o‘zgarganini ko‘rishimiz mumkin. Grafikdan ko‘rinib turibdiki, iqtisodiy o‘sish har yili 6 foizdan yuqori bo‘lib kelmoqda, inflyatsiya esa aksincha, pasayish tomon harakatlanmoqda.

Inflyatsiyaning 2022-yildagi 12,3 foizdan 2025-yilda 7,6 foizgacha pasayishi Markaziy bankning qat’iy pul-kredit siyosati hamda bozorlarni mahsulotlar bilan to‘ldirish natijasidir. Bu esa aholining xarid qobiliyatini saqlab qolishga yordam bermoqda. Yanada aniqroq tasavvur hosil qilish uchun asosiy ko‘rsatkichlarni 1-jadvalda keltiramiz.

1-jadval. O‘zbekistonning asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari dinamikasi

Ko‘rsatkichlar nomi	2022-yil	2023-yil	2024-yil	2025-yil
YaIM real o‘sish sur’ati (%)	6,0	6,3	6,5	6,2
Aholi jon boshiga YaIM (AQSh doll.)	2 355	2 580	2 850	3 120
Yillik inflyatsiya darajasi (%)	12,3	8,8	9,8	7,6
Asosiy kapitalga	100,2	122,1	127,6	114,5

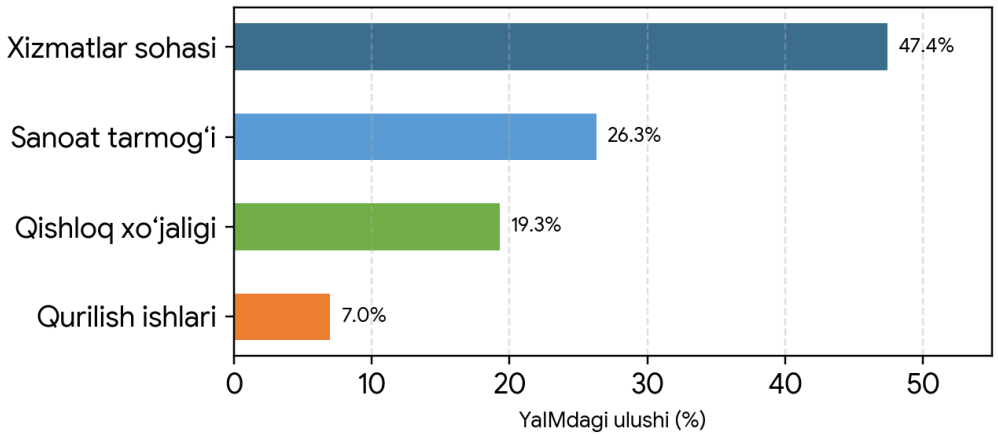
investitsiyalar o‘sishi (%)				
Tashqi savdo aylanmasi (mlrd doll.)	50,0	62,6	65,9	71,2

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rish mumkinki, aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan YaIM hajmi 2022-yildagi 2 355 dollardan 2025-yilda 3 120 dollargacha oshgan. Shuningdek, asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalarning keskin ortishi yangi zavodlar, texnoparklar va xizmat ko‘rsatish markazlari ochilayotganidan dalolat beradi.

2. Iqtisodiyotdagi tarkibiy o‘zgarishlar va hududiy rivojlanish

Iqtisodiyot rivojlangan sari uning ichki tuzilmasi ham o‘zgarib boradi. Avvallari mamlakatimiz iqtisodiyotida qishloq xo‘jaligi yetakchi o‘rin tutgan bo‘lsa, hozirgi kunda xizmatlar sohasi va sanoat asosiy o‘ringa chiqdi. Buni 2-rasmdagi statistik ko‘rsatkichlar ham tasdiqlaydi.

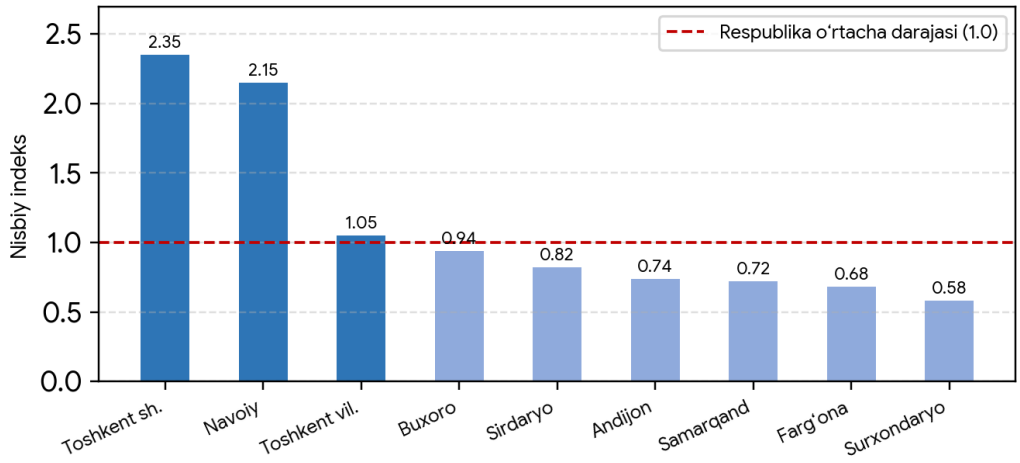
2-rasm. YaIMning asosiy tarmoqlar bo‘yicha ulushi (%)

Grafikdan ko‘rinib turibdiki, YaIMning deyarli yarmini (47,4%) xizmatlar sohasi tashkil etmoqda. Bunga savdo, transport, axborot texnologiyalari (IT), bank-moliya va turizm xizmatlarining tez rivojlanishi sabab bo‘lmoqda. Sanoat ulushi esa 26,3 foizga yetib, tayyor mahsulotlar eksporti kengaymoqda.

Endi hududlar kesimiga e’tibor qarataylik. Statistika fanida viloyatlarning rivojlanish darajasini solishtirish uchun “hududiy nisbiy indeks”dan foydalaniladi. U hududdagi aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan Yalpi hududiy mahsulotni (YaHM) respublika o‘rtacha ko‘rsatkichiga bo‘lish orqali topiladi. Agar indeks 1,0 dan yuqori bo‘lsa, hudud respublika o‘rtachasidan yaxshi rivojlanayotganini bildiradi.

3-rasm. Ayrim hududlarda aholi jon boshiga YaHM nisbiy indeksi

3-rasmdan ko‘rinib turibdiki, Toshkent shahri (2,35) va yirik sanoat korxonalari joylashgan Navoiy viloyati (2,15) eng yuqori ko‘rsatkichga ega. Biroq Surxondaryo, Farg‘ona, Samarqand va Andijon kabi aholisi zich joylashgan viloyatlarda bu ko‘rsatkich 1,0 dan past. Shu sababli davlat tomonidan sanoat zonalari va imtiyozli kreditlar aynan shu hududlarga ko‘proq yo‘naltirilmoqda.

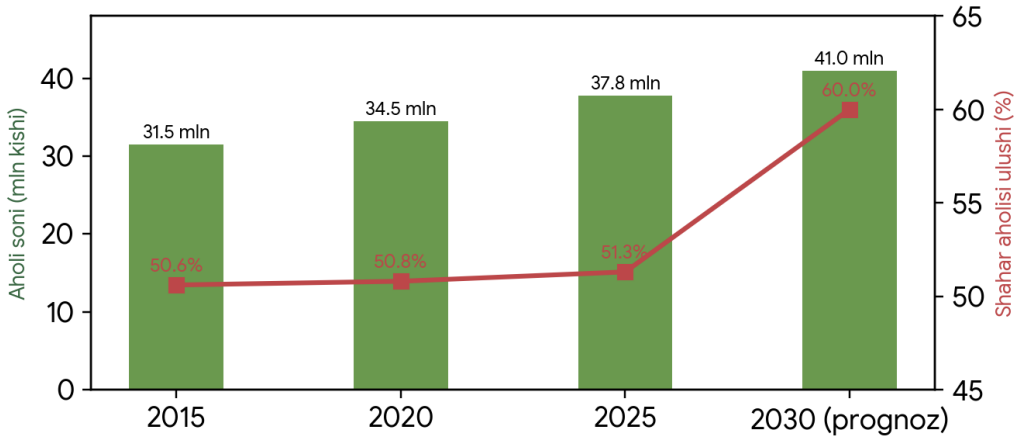
3. Urbanizatsiya jarayonlari va demografik o‘sish

O‘zbekiston aholisi har yili o‘rtacha 700–750 ming nafarga ko‘paymoqda. Aholi sonining o‘sishi tabiiy ravishda shaharlarning kengayishiga, ya’ni urbanizatsiya jarayonining tezlashishiga olib keladi. Urbanizatsiya — bu nafaqat odamlarning shaharga ko‘chib kelishi, balki qishloq va tuman markazlarida ham shahardagidek qulay sharoitlar yaratilishidir.

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, 2015-yilda mamlakatimiz aholisi 31,5 million kishi bo‘lgan va ularning 50,6 foizi shaharlarda yashagan. 2025-yilga kelib aholi

soni 37,8 million kishiga yetdi. 2030-yilga borib esa urbanizatsiya darajasini 60 foizga yetkazish maqsad qilingan.

4-rasm. Aholi soni va urbanizatsiya darajasining o‘zgarishi

Urbanizatsiya to‘g‘ri tashkil etilsa, iqtisodiyotga katta foyda keltiradi. Chunki shaharlarda mehnat unumdorligi yuqori bo‘ladi, yoshlar uchun sifatli ta’lim va ish topish imkoniyati kengayadi. Lekin shaharlar tartibsiz kengaysa, tirbandlik, uy-joy yetishmovchiligi va havo ifloslanishi kabi muammolar kelib chiqadi.

Shu muammolarning oldini olish maqsadida respublikamizda “Yangi O‘zbekiston” massivlari qurilmoqda. Birgina 2024–2025-yillarda mamlakat bo‘ylab 100 mingdan ortiq yangi xonadonlar foydalanishga topshirildi. Bu massivlarda maktab, bog‘cha, poliklinika va yashil bog‘lar birga qurilayotgani aholiga katta qulaylik tug‘dirmoqda.

2-jadval. Urbanizatsiya va uy-joy qurilishi bo‘yicha asosiy ko‘rsatkichlar

Ko‘rsatkichlar	2020-yil	2025-yil	2030-yil (maqsad)
Doimiy aholi soni (mln kishi)	34,5	37,8	41,0
Urbanizatsiya darajasi (%)	50,8	51,3	60,0

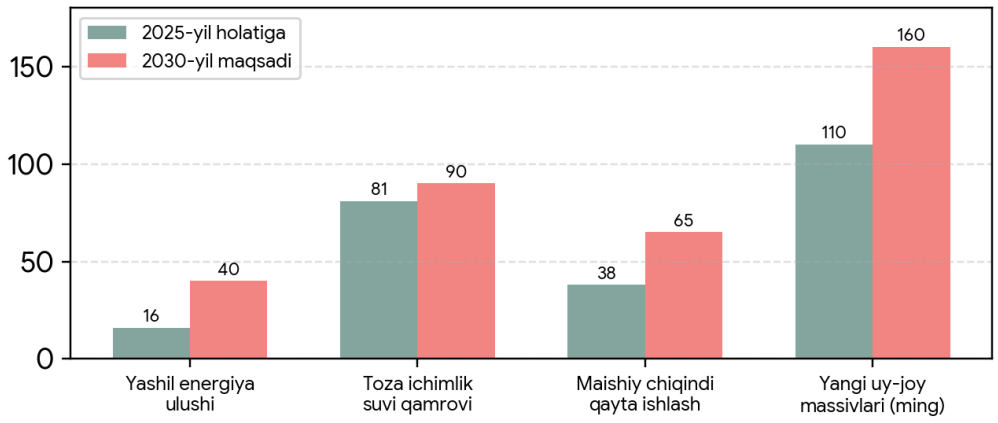
Yillik qurilgan yangi uy-joylar (ming xonadon)	65,0	110,0	160,0
Shahar jamoat transportidan foydalanish ulushi (%)	28,0	38,5	55,0

4. Barqaror infratuzilmani rivojlantirish yo‘nalishlari

Zamonaviy iqtisodiyotni mustahkam infratuzilmasiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Infratuzilma deganda elektr energiyasi, gaz, ichimlik suvi, avtomobil va temir yo‘llar hamda internet tarmoqlari tushuniladi. Hozirgi davrda oddiy infratuzilma emas, balki “barqaror va yashil infratuzilma” qurish talab etilmoqda. Ya’ni qurilgan obyektlar tabiatga zarar yetkazmasligi va energiyani tejashi kerak.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda quyosh va shamol elektr stansiyalarini qurish bo‘yicha katta loyihalar amalga oshirilmoqda. Navoiy, Samarqand, Buxoro, Jizzax va Qashqadaryo viloyatlarida yirik quyosh fotoelektr stansiyalari ishga tushirildi. Natijada umumiy elektr energiyasi ishlab chiqarishda “yashil” energiya ulushi 16 foizga yetdi. 2030-yilga borib bu ko‘rsatkichni 40 foizga yetkazish rejalashtirilgan.

5-rasm. Barqaror infratuzilma bo‘yicha asosiy ko‘rsatkichlar

5-rasmdan ko‘rinib turibdiki, aholini markazlashgan toza ichimlik suvi bilan ta’minlash darajasi 81 foizga yetgan bo‘lib, kelgusi besh yilda 90 foizga oshiriladi.

Shuningdek, maishiy chiqindilarni qayta ishlash darajasini 38 foizdan 65 foizga ko‘tarish ekologiya uchun juda muhim qadamdir.

Infratuzilmani rivojlantirishda davlat-xususiy sheriklik (DXSH) tizimi yaxshi samara bermoqda. Masalan, maktabgacha ta’lim muassasalari, yo‘llar, energetika va tibbiyot markazlarini qurishda xususiy investorlar mablag‘laridan keng foydalanilmoqda. Bu esa davlat byudjetiga tushadigan yukni kamaytirib, ishlarning sifatli va tez bitishini ta’minlaydi.

5. Ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik va raqamli statistika

Statistika fanida har qanday jarayonni o‘rganishda omillar o‘rtasidagi bog‘liqlik (korrelyatsiya) tahlil qilinadi. Biz yuqorida ko‘rib chiqqan to‘rtta yo‘nalish — makroiqtisodiy barqarorlik, hududiy rivojlanish, urbanizatsiya va infratuzilma bir-biri bilan chambarchas bog‘liq. Ularni alohida-alohida tasavvur qilib bo‘lmaydi.

Masalan, biror hududda zamonaviy yo‘l va elektr tarmog‘i (infratuzilma) qurilsa, u yerga investorlar kelib yangi zavod ochadi. Zavod ochilgach, mahalliy yoshlar ishli bo‘ladi va hududning YaHM hajmi o‘sadi (hududiy rivojlanish). Ish o‘rinlari ko‘paygan joyda aholi turmush darajasi yaxshilanib, zamonaviy uy-joylar quriladi (urbanizatsiya). Bularning barchasi jamlanib, mamlakat miqyosida iqtisodiy barqarorlikni ta’minlaydi.

Bugungi kunda O‘zbekistonda statistika sohasi ham to‘liq raqamlashtirilmoqda. Milliy statistika qo‘mitasining stat.uz portalida 20 dan ortiq yo‘nalish bo‘yicha ochiq ma’lumotlar bazasi yaratilgan. Bundan tashqari, sun’iy intellekt va katta ma’lumotlar (Big Data) texnologiyalari yordamida hududlarning rivojlanishini real vaqt rejimida kuzatish yo‘lga qo‘yilmoqda. Bu biz talabalar uchun kurs ishlari, diplom ishlari va ilmiy maqolalar yozishda juda qulay imkoniyatdir.

3-jadval. BMT Barqaror Rivojlanish Maqsadlari (BRM) doirasidagi natijalar

BRM yo‘nalishi	Asosiy vazifa	O‘zbekistondagi amaliy natija

7-maqsad: Arzon va toza energiya	Qayta tiklanuvchi energiya ulushini oshirish	Quyosh va shamol stansiyalari ulushi 16% ga yetdi
8-maqsad: Munosib ish o‘rinlari va iqtisodiy o‘sish	YaIM o‘sishini ta’minlash va ishsizlikni kamaytirish	Yillik YaIM o‘sishi 6% dan yuqori darajada saqlanmoqda
9-maqsad: Sanoat, innovatsiya va infratuzilma	Zamonaviy transport va raqamli tarmoqlarni qurish	Barcha tuman markazlari yuqori tezlikdagi internetga ulandi
11-maqsad: Barqaror shaharlar va aholi punktlari	Xavfsiz va ekologik toza uy-joylar bilan ta’minlash	100 mingdan ortiq yangi xonadonlar barpo etildi

Xulosa va amaliy takliflar

Yuqoridagi statistik ma’lumotlar va tahlillardan kelib chiqib aytish mumkinki, O‘zbekiston iqtisodiyoti barqaror o‘sish yo‘lidan bormoqda. Inflyatsiyaning pasayishi, xizmatlar va sanoat tarmoqlarining kengayishi hamda yashil energetika loyihalarining joriy etilishi mamlakatimizning kelajakdagi taraqqiyoti uchun mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida o‘rganilgan statistik ko‘rsatkichlar asosida quyidagi amaliy takliflarni ilgari surish mumkin:

1. Hududiy tafovutlarni kamaytirish: Aholi jon boshiga YaHM ko‘rsatkichi nisbatan past bo‘lgan viloyatlarda kichik sanoat zonalarini ko‘paytirish va mahalliy tadbirkorlarga soliq imtiyozlarini kengaytirish.

2. “Aqlli” urbanizatsiyani rivojlantirish: Yangi qurilayotgan uy-joy massivlarida jamoat transporti bekatlari, veloyo‘laklar va yashil hududlar ulushini kamida 30 foiz darajasida saqlash.

3. Yashil energiyani rag‘batlantirish: Xonadonlar va korxonalar tomiga quyosh panellari o‘rnatish uchun berilayotgan imtiyozli kreditlar va subsidiyalar hajmini yanada oshirish.

4. Hududiy statistika sifatini oshirish: Tuman va shaharlar kesimida ishsizlik, daromadlar va ekologik ko‘rsatkichlarni ochiq raqamli xaritalar ko‘rinishida muntazam e’lon qilib borish.

Foydalanilgan manbalar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni. – Toshkent, 2023.

2. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining rasmiy statistik to‘plamlari va www.stat.uz portali ma’lumotlari (2021–2025-yillar).

3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining pul-kredit siyosati sharhlari va inflyatsiya hisobotlari (www.cbu.uz).

4. Statistika fani bo‘yicha o‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2024.